

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

KIESRAAD

Datum
14 november 2016

Ons kenmerk
2016-0000649532

Onderwerp
Advies over de verlenging van de Tijdelijke
experimentenwet stembiljetten en centrale
stemopneming

Uw kenmerk
2016-0000611199

Blad
1 van 3

Bezoekadres
Herengracht 21
2511 EG Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.kiesraad.nl

E-mailadres
kiesraad@kiesraad.nl

1. Inleiding

In uw brief van 29 september 2016 verzoekt u de Kiesraad advies uit te brengen over het conceptwetsvoorstel tot verlenging van de Tijdelijke experimentenwet stembiljetten en centrale stemopneming (hierna: het wetsvoorstel). Het betreffende advies treft u hierbij aan.

2. Samenvatting

De Kiesraad deelt de opvatting dat het wenselijk is de mogelijkheid te behouden om te experimenteren met een nieuw model stembiljet voor kiezers in het buitenland. Aangezien een dergelijke regeling niet op 1 januari 2018 in de Kieswet kan zijn opgenomen, kan de Raad zich vinden in een verlenging. De Kiesraad is wel van mening dat niet langer zou moeten worden geëxperimenteerd dan strikt noodzakelijk. Ten aanzien van het andere experiment, het centraal tellen van de stemmen, wordt geadviseerd nader toe te lichten wat de voornemens hieromtrent zijn. Dit blijkt nog onvoldoende uit het voorstel. De Raad vindt het tot slot belangrijk dat de uitkomst van de evaluatie van de experimenten wordt gebruikt bij de eventuele landelijke invoering van de regeling in de Kieswet en stelt daarom voor om dit ruim voor het einde van de werkingsduur te doen.

3. Verlenging van de Tijdelijke experimentenwet

De Tijdelijke experimentenwet stembiljetten en centrale stemopneming (hierna: de Tijdelijke experimentenwet) bevat enerzijds mogelijkheden om te experimenteren met een nieuw model stembiljet voor kiezers in het buitenland en anderzijds om te experimenteren met centrale stemopneming. De huidige regeling vervalt met ingang van 1 januari 2018. U stelt voor deze wet te verlengen tot 1 januari 2021.

Datum
14 november 2016

Kenmerk
2016-0000649532

Onderdeel
Kiesraad

Blad
2 van 3

De Kiesraad heeft de Tijdelijke experimentenwet eerder op hoofdlijnen positief bevonden.¹ In zijn advies noemde de Raad enkele voorwaarden die hij stelt aan experimenten bij verkiezingen. Zo is geadviseerd om in de wet het onderwerp en de doelstellingen van de te houden experimenten nader te concretiseren. Deze onderdelen hebben uiteindelijk hun beslag gekregen in artikel 2 van de Tijdelijke experimentenwet. Hieruit blijkt dat het doel van de wet is om het huidige model stembiljet aan te passen, zodat het eerder aan kiezers buiten Nederland kan worden toegestuurd. Het experiment centraal tellen beoogt bij te dragen aan de zorgvuldigheid van het proces en de betrouwbaarheid van de uitslag.²

Vooralsnog kan tot 1 januari 2018 geëxperimenteerd worden met centraal tellen en met een nieuw model stembiljet voor kiezers buiten Nederland. Door de voorgestelde verlenging van de Tijdelijke experimentenwet bestaat ook na die datum de mogelijkheid om te experimenteren. De verlenging beoogt te voorkomen dat bijvoorbeeld ten tijde van de Europees Parlementsverkiezing in 2019 teruggevallen moet worden op de bestaande regeling in de Kieswet, een situatie die u in de toelichting op het wetsvoorstel onwenselijk noemt. De Kiesraad onderschrijft de opvatting dat het wenselijk is om met het oog op genoemde doelstelling voor langere tijd de mogelijkheid te bieden om te experimenteren met een nieuw model stembiljet voor kiezers in het buitenland. De Raad heeft begrip voor uw standpunt dat een dergelijke regeling niet op 1 januari 2018 in de Kieswet kan zijn opgenomen en kan zich om die praktische reden vinden in de verlenging van de Tijdelijke experimentenwet.

Op grond van de Tijdelijke experimentenwet hebben intussen enkele experimenten plaatsgevonden, zowel met het stemmen met een nieuw model stembiljet als met het centraal tellen.³ Uit uw tussentijdse evaluaties blijken beide soorten experimenten goed te zijn verlopen.⁴ Evenwel constateert u in de voorliggende conceptmemorie dat deze bevindingen geen aanleiding geven om nog nader te experimenteren met centraal tellen of om hiertoe een definitieve regeling op te nemen. Hiermee lijkt vooruitgelopen te worden op de wettelijk voorziene evaluatie van dit experiment.⁵ De Raad adviseert u in de conceptmemorie te verduidelijken wat de bevindingen zijn die aan dit standpunt ten grondslag liggen en hoe dit zich verhoudt tot de positieve tussentijdse bevindingen van het handmatig centraal tellen bij de verkiezingen van 2014 en 2015. U geeft in de toelichting voorts aan het centraal tellen op een later moment te willen betrekken bij de eventuele invoering van elektronisch tellen. De Raad adviseert u om in de toelichting op te nemen in welke vorm en op welke termijn u voornemens bent dat te doen.

De Raad constateert een onvolkomenheid in de toelichting op het conceptwetsvoorstel. In de toelichting is een passage opgenomen waarin staat dat het stembiljet al voorafgaand aan de kandidaatstelling aan de kiezers kan worden

¹ *Advies Tijdelijke experimentenwet stembiljetten en centraal tellen* (advies van 5 november 2012, te vinden op www.kiesraad.nl), Den Haag: Kiesraad 2012.

² *Kamerstukken II 2012/13*, 33573, 3, p. 14.

³ Zo is er centraal geteld in 5 gemeenten in 2014 en in 25 gemeenten in 2015 en hebben kiezers buiten Nederland in 2014 gestemd met een ander model stembiljet.

⁴ Zie de evaluaties van de verkiezingen van 2014 en 2015 (resp. *Kamerstukken II 2014/15*, 31142, 46, p. 6 en *Kamerstukken II 2014/15*, 31142, 51, p. 7). Naar aanleiding van de bevindingen zijn nog enkele verbeteringen aangebracht, zoals bijvoorbeeld met betrekking tot het vervoer van de stembescheiden naar de centrale tellocatie (*Stb.* 2015, 13).

⁵ De uiteindelijke evaluatie moet op grond van artikel 5 van de Tijdelijke experimentenwet jo. artikelen 17, 45 en 48 van het Tijdelijk experimentenbesluit stembiljetten en centrale stemopneming drie maanden voor het einde van de werkingsduur uitgevoerd worden.

Datum
14 november 2016

Kenmerk
2016-0000649532

Onderdeel
Kiesraad

Blad
3 van 3

verzonden. De Raad wijst erop dat dit met het huidige stembiljet voor kiezers buiten Nederland niet kan, omdat dit stembiljet ook de aanduidingen en mogelijke logo's van de deelnemende lijsten bevat.⁶ Dit kan dus pas geproduceerd worden wanneer de deelnemende lijsten onherroepelijk zijn vastgesteld. De Raad adviseert u deze onvolkomenheid te verhelpen om onjuiste verwachtingen te voorkomen.

4. Duur van de verlenging

In het wetsvoorstel is gekozen voor verlenging van de Tijdelijke experimentenwet tot 1 januari 2021. De Kiesraad is van oordeel dat experimenten met verkiezingen niet langer moeten voortduren dan strikt noodzakelijk is. In het voorliggende wetsvoorstel komt onvoldoende tot uitdrukking waarom wordt gekozen voor een verlenging van drie jaren, terwijl ook een verlenging van kortere duur kan voorkomen dat er in een bepaalde periode teruggevallen moet worden op de bestaande regeling in de Kieswet. De Raad adviseert u daarom toe te lichten waarom voor een verlenging van drie jaar is gekozen en waarom niet kan worden volstaan met een verlenging tot bijvoorbeeld 1 januari 2019 of 2020.

5. Evaluatie van de experimenten

De Kiesraad vindt het belangrijk dat de uitkomsten van de evaluatie van de Tijdelijke experimentenwet worden gebruikt bij de eventuele landelijke invoering van de regeling in de Kieswet. Op grond van de Tijdelijke experimentenwet en onderliggende regelgeving wordt het experiment geëvalueerd drie maanden voor het einde van de werkingsduur. Met inbegrip van de voorliggende wijziging wordt dit verslag dan voorzien op 1 oktober 2020. Dit verslag omvat de bevindingen ten aanzien van de doeltreffendheid, de effecten van de experimenten in de praktijk en een standpunt inzake de voortzetting van de maatregel, anders dan als experiment.⁷ De Kiesraad acht het aannemelijk dat de periode van drie maanden te kort blijft om, met de bevindingen uit de evaluatie als uitgangspunt, de regeling aansluitend aan de geldende werkingsduur definitief in de Kieswet op te nemen. Een eventuele oplossing daarvoor is om bij de verlenging van de Tijdelijke experimentenwet tevens artikel 5 daarvan te wijzigen, zodanig dat de wettelijk voorziene evaluatie eerder wordt uitgevoerd dan drie maanden voor het einde van de werkingsduur. Hierdoor ontstaat voldoende mogelijkheid om de bevindingen te betrekken bij de eventuele opname van de regeling in de Kieswet.

DE KIESRAAD,
voor deze,

G.M.M. Blokdijk

G.M.M. Blokdijk
vice-voorzitter

M. Bakker
secretaris-directeur

⁶ Van verzending van de stembiljetten voorafgaand aan de dag van kandidaatstelling kan slechts sprake zijn bij gebruik van een stembiljet waarop alleen de nummers van de lijsten en de nummers van de kandidaten zijn opgenomen (*Kamerstukken II 2012/13, 33573, 3, p. 3*). Een dergelijk model is uiteindelijk niet gehanteerd.

⁷ Artikel 5 van de Tijdelijke experimentenwet jo. artikelen 17, 45 en 48 van het Tijdelijk experimentenbesluit stembiljetten en centrale stemopneming.